

בענין להתפלל נגד ילדה למעלה מגיל ג' שנים נגד שוק מגולה

כ"ט תשרי תשפ"ה לפ"ק

כבוד ידידי וידיד ה' הרה"ח תמים במעלות

שלום וכט"ס

בנידון השאלה האם יש ענין להקפיד שילדות קטנות למעלה מגיל ג' שנים לא ילכו בלי גרביים בכלל ופרט כשהם באים לבית הכנסת של הגברים, או שזהו תלוי במנהג המקום?

תשובה = בודאי שיש ענין ולא רק ענין אלא גם חיוב ע"פ ההלכה להקפיד שלא תלכו בנות קטנות למעלה מגיל ג' שנים בגילוי בשר אלא בכיסוי מלא, ואסור לה ללכת בלי גרביים, וכל-שכן שיש להקפיד ע"ז כשהיא נכנסת לבית הכנסת של גברים, שהרי יש איסור אמירת דברים שבקדושה נגד ערוה, וחשש ברכה לבטלה, ואין זה תלוי במנהג כלל, ואבאר.

חומר איסור גילוי בשר

בשו"ע (אהע"ז סי' קטו ס"א) "אלו יוצאות שלא בכתובה: העוברת על דת משה ויהודית. ואיזו היא דת משה, שהאכילה את בעלה שאינו מעושר, או אחד מכל האיסורים, או ששימשו נדה, ונודע לו אחר כך..."

ובסעיף ד: "איזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. ואלו הם הדברים שאם עשתה אחת מהם עברה על דת יהודית: יוצאת לשוק או למבוי מפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחות, או שהיתה טווה בשוק וורד וכיוצא בו כנגד פניה על פדחתה או על לחיה, כדרך שעושות העובדי כוכבים הפרוצות, או שטווה בשוק ומראה זרועותיה לבני אדם (ורגילה בכך)... בכל אחד מאלו תצא בלא כתובה, אם יש עדים שהתרה בה תחלה ועברה על התראתו. ואם אין עדים, תשבע שהוא כדבריה. ואם רצה לקיים אותה אח"כ, אין כופין אותו להוציאה, מכל מקום מצוה עליו שיוציאנה: הגה - ואינה יכולה לעכב על ידו שלא יגרשנה, ויכול לגרשה בעל כרחה, ואין בזה משום חרם ר"ג (תשובת מוהר"ם בהגהות מרדכי דיבמות וכן הוא ברשב"א סימן תתקנ"ז)".

אסור מן התורה

והגם דבשו"ע קרא להמגלה זרועותי' דת יהודית ולא דת משה דאורייתא – אדרבא מדיוק זה עוד ראי' חזקה דאיכא בגילוי בשרה איסור מה"ת משום דת משה, שהרי ודאי פשיטא דדומה לפריעת ראשה לגמרי, דנמי לא תנו להדיא במשנה וגם לא בטושו"ע שם ביחד עם שאר הדברים שעליהם עוברת על דת משה, ורק בגמ' וברמב"ם מבואר דהוי כעוברת על דת משה, והתם בנוגע פריעת ראש הטעם שלא הוזכר במתני' בכלל דת משה משום דתנו דאפילו במכוסה שיערה אלא שאינה מכוסה היטב כדרך הצניעות שנהגו בנות ישראל, אסור ויוצאת בלא כתובה. א"כ פשוט דכ"ש במגולה ראש ממש, ולא הי' מן הצורך לפרשו להדיא במתני'. כן תירץ בשו"ת בית יצחק שמעלקיש (או"ח סי' יד סק"ב) "והנה דברי הטושו"ע צריכים עיון בזה שלא הביאו תחת סוג דת משה שהלכה בפרוע ראש בשוק כמו דאיתא ברמב"ם, ולמה לא הביאו פרוע ראש רק תחת סוג דת יהודית. ואולי כיון שאין נפק"מ לדינא דמשום שניהן יוצאת בלא כתובה, לא דקדקו וסמכו על הדיוק. מדנקט שיערה מכוסה במטפחת דמשמע דזולת זה מגולה לגמרי הו"ל דת משה". וכ"כ בשו"ת אמרי שפר (סי' פ).

וכן מבואר דגילוי בשר הוי דאורייתא בשו"ת משפט צדק (ח"ג סי' ג), ביערות דבש (ח"א דרוש ו) ובשו"ת עדות ביהוסף (אב"ד טעלוז ח"א סי' כט ענף ה). וכן העלה בשו"ת יחווה דעת (ח"ג סי' סז).

השוק חמורה משאר מקומות

איתא בגמ' ברכות (כד, א) "אמר רב חסדא, שוק באשה ערוה, שנאמר (ישעי' מז, ב) 'גלי שוק עברי נהרות', וכתוב (שם ג) 'תגל ערותך וגם תראה חרפתך'. ופירש"י, דשוק הוי ערוה הן לענין איסור הסתכלות, שהרי אין גילוי השוק כגילוי הפנים, וצריכה האשה להזהר בגילוי שוקה. וגם האיש יש לו להעצים עיניו שלא יראה גילוי השוק שנאמר (ישעי' לג, טו) עוצם עיניו מראות ברע (פסקי ריא"ז ברכות פ"ג ה"ג). והן לענין איסור אמירת דברים שבקדושה כנגד שוקה.

והיינו, דהנה מהטעמים באיסור גילוי בשר באשה מבואר, א) שלא להכשיל את בני אדם באמירת ד"ת ותפלה באיסור. ב) שלא להכשילם באיסור הסתכלות. ובשניהם איכא חומרה מיוחדת בשוק, לענין אמירת דברים שבקדושה כנגדה, **דאפילו נגד פחות מטפח השוק אסור** (ב"ח סי' עה), ואפי' נגד אשתו אסור (ט"ז שם סק"א. שהרי נגד אשתו יש שס"ל דמותר פחות מטפח). ולענין הסתכלות, דאפילו הסתכלות שלא בכוונה ליהנות אסור בשוק.

מה נקרא שוק

במשנה חולין (קלד, ב) "איזהו הזרוע מן הפרק של ארכובה עד כף של יד... וכנגדו ברגל שוק [האמור בשלמים (ויקרא ז) נמי הוי שתי עצמות מן הפרק של ארכובה עד בוקא דאטמא דהיינו כל הירך. רש"י]. ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל [היינו פרק שבין הקולית ועצם אמצעי. רש"י]".

ובשו"ע (יו"ד סי' נה דיני טריפות ברגל ס"א): "שלשה פרקים יש ברגל התחתון, והוא מה שחותכין עם הפרסות כשמפשיטין הבהמה, ונקראת ארכובה הנמכרת עם הראש. ולמעלה ממנו פרק שני והוא הנקרא שוק, וצומת הגידים בתחתיתו סמוך לארכובה הנמכרת עם הראש. ולמעלה ממנו פרק שלישי והוא מחובר לגוף ונקרא קולית". והיינו לגבי בהמה השוק הוא שני פרקים, פרק האמצעי הנקרא שוק, והפרק העליון הנקרא קולית, ושניהם צריכים ליתן לכהן לדעת הת"ק. ולדעת רבי יהודה צריכים ליתן רק פרק האמצעי דרק הוא נקרא שוק.

ומה הוא השוק לגבי אדם? הפמ"ג (מש"ז סי' עה סק"א) מדמה שוק דאדם דומיא דשוק בבהמה, וכיון שמבואר לגבי דין דחזה ושוק שהוא מן הברך ולמעלה, ה"ה באדם רק מן הברך ולמעלה הוא השוק. ומסיים "אפשר אין חשש". וכ"כ גם בתשובותיו שו"ת מגידות (סי' כו). והובא משמו במשנ"ב (סי' עה סק"ה).

אולם דעת רובו ככולו של הראשונים והאחרונים, ששוק של אדם אינו דומה לשוק של בהמה, וכמש"כ התוס' (מנחות לז, א ד"ה קבורת) לגבי הנחת תפילין, שרצו להוכיח שהזרוע באדם אינו אלא למעלה מן המרפק, מזרוע דבהמה שהוא מן הארכובה ולמעלה כדאיתא במשנה. ודחו זאת "ומיהו אין ראיה מזרוע דבהמה לזרוע דאדם, דהא שוק דאדם נמי לא הוי כשוק דבהמות".

ולדעתם באדם שוק היינו מהקרסליים [קנעכ"ל] עד הברכיים [קני"א], (כ"ה בשו"ת צמח צדק אהע"ז סי' עד-עה, שו"ת דברי נחמ"א אהע"ז סי' ג, שו"ת מהר"י שטייף סי' מג, שו"ת שבט הלוי ח"א סי' א, שו"ת אז נדברו ח"ב סי' נח ובח"ז סי' פג, לקט הקמח החדש סי' עה סקי"ב, שו"ת יביע אומר ח"ו יו"ד סי' יד).

וראה בשו"ת אז נדברו (ח"ב עמ ה) במכתב החזו"א שהמחבר כתב אל החזו"א כמה ראיות לענין שוק באשה ערוה דשוק מתחיל מפרסות הרגלים ולא מהארכובה ודלא כהפמ"ג. והשיב לו החזו"א ע"ז שמסכים עמו וז"ל בפירוש שוק כתוב גם אצלי כן.

דעת שו"ע אדה"ז

ועיקר לדידן הוא דעת אדה"ז שו"ע הרב (סי' עה ס"א) שס"ל דלא כהפמ"ג שלאחר שכתב "אבל פניה וידיה שדרכן להיות מגולים מותר לקרות כנגדן שכיון שרגיל בהן אינו בא לידי הרהור", הוא כותב "אבל כנגד שוקה אסור, אע"פ שהשוק אינו מקום צנוע באיש שדרכו להיות מגולה (במקומות שהולכין בלא אנפלאות) כיון שהוא מקום צנוע באשה ערוה היא". והרי מקום לבישת אנפלאות (זאקי"ן) הוא בחלק התחתון של הרגל. וכ"כ להדיא בדעת רבינו בשו"ת אז נדברו (ח"ב סי' נח), שערי הלכה (סלונים. סי' שפז).

וכן מבואר בדברי אדה"ז (יו"ד סי' קצ סקכ"ד) על מש"כ השו"ע (סי"א) דכתם הנמצא על עקבה טמאה: "אע"פ שלמעלה מעקבה בכל אורך שוקה כנגד העקב טהורה, כדלקמן, בעקבה טמאה". הרי ששוק הוא מיד למעלה מעקבה שהיא פיסת הרגלים.

ובאמת שגם הפמ"ג בספרו 'סדר חליצה' (בכת"י. הובא בהערות מגד יהודה לשו"ת מגידות סי' כד) חזר בו וסובר ששוק של אדם שונה לשוק של בהמה.

לא שייך בזה מנהג

ובשו"ת צמח צדק (אהע"ז סי' קלט אות א) כתב בנוגע גילוי מקצת שערות שרגילים לצאת מחוץ לצמתן הוא כותב: "א"ו לא שייך בזה מנהג להקל ח"ו, דכיון דשער באשה ערוה כמו שוק באשה ערוה, ולהאליה רבא חמור משוק, הנאמר שאם ינהגו לגלות שוקן בימי הקיץ זמן החום יהיה מותר שהרי נהגו כן ישתקע הדבר ולא יאמר דכיון שהוא ערוה לא מהני מנהג. ומנהג כזה הוא אותיות גהינם כמ"ש כה"ג בשל"ה".

ורק חלק התחתון של הרגל מהעקב ולמטה דהיינו כפות הרגליים תלוי במנהג אם הוא מקום מכוסה או לא. וכן ביד, הזרוע שהוא מלמעלה של כף היד עד המרפק ולא עד בכלל - תלוי במנהג.

אמירת דבר שבקדושה נגד הערוה

כתוב בתורה (דברים כג, יד-טו) ושבת וכסית את צאתך, כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וגו' והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר וגו', ולמדו חכמים שבכל מקום שה' אלקינו מתהלך עמנו דהיינו כשאנו עוסקים בקריאת שמע ובתפלה או בדברי תורה, צריך להיות המחנה קדוש, שלא תהא צואה מגולה שם, ושלא יראה ה' בנו ערות דבר, דהיינו שלא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או מתפלל כמלא עיניו. ואיסור זה הוא מן התורה. והחכמים הוסיפו שהמקומות אשר ה' שוכן בהם בקרבנו, שהם ראשו ולבו של אדם הקורא או מתפלל, צריך ג"כ שלא יהיו רואים את הערוה, דהיינו שלא יהיה עם הערוה תחת מכסה אחד בלי הפסק וחציצה ביניהם. וראה בזה בשו"ע הרב (או"ח סי' עד).

אמירת דבר שבקדושה נגד השוק

בשו"ע הרב (סי' עה ס"א) כותב רבינו: "טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסות, ערוה היא אפילו היא אשתו, מפני שמביא לידי הרהור כשמסתכל בו. ולכן אסור לקרות ולהתפלל כנגדו (כמו כנגד ערוה ממש עד שיחזור פניו לצד אחר). ויש מתירין אם אינו מסתכל בו אפילו רואה אותו בהעברה בעלמא כיון שאינו ערוה אלא משום שמביא לידי הרהור ואין לחוש להרהור אלא כשמסתכל בו ולא בראיה בעלמא וכל שכן אם מעצים עיניו ואינו רואהו כלל שמותר ואין צריך להחזיר פניו (ויש לסמוך על דבריהם כשאי אפשר בענין אחר)".

אח"כ ממשיך וכותב: "אבל כנגד שוקה אסור, אע"פ שהשוק אינו מקום צנוע באיש שדרכו להיות מגולה (במקומות שהולכין בלא אנפלאות), כיון שהוא מקום צנוע באשה ערוה היא. וי"א שאפילו פחות מטפח שמגולה בשוקה ערוה היא אפילו באשתו, ונכון לחוש לדבריהם".

מאיזה גיל מתחיל האיסור

בליקוטי שיחות (חלק יח עמ' 448) נדפס מענת כ"ק אדמו"ר: "עפ"י שו"ע מבת ג' ויום א' כבר צריכה להתנהג בצניעות, וק"ו לבת עשר ויותר. אבל שלא להכביד עול ולדבר בדרכי נועם".

וראה גם שיחת ש"פ תרומה תשמ"א (עמ' לד) "און אין דער תמונה פון דער מיידעלך - אז די בגדים זאלן זיין כדבעי, בתכלית הצניעות - די ארבל זאלן זיין כדבעי, שרוולים ארוכים וכו', וואס דער ענין הצניעות לדעת רוב הפוסקים הויבט זיך אן פון בת ג' ויום אחד".

וזה בא להוציא מדעת החזו"א (או"ח סי' טז סק"ח) דקטנה ביותר אין בה משום ערוה. אולם להעיר שבספר אגרות וכתבים (ח"א עמ' שא, הוראות והנהגות אות יז) מבואר דזהו רק לענין קרי"ש, "אבל לענין להלבישה בגדי צניעות, העיד א' ששאל ממרן ואמר לו: שבת ג' שנים צריך להלבישה בגרבים משום צניעות".

ויה"ר שנזכה להבטחותיו של כ"ק רבינו שאם נשמור על צניעות נזכה לתכלית השלימות של ותשקוט הארץ ארץ ישראל בשלמותה בזמן הגאולה האמיתית והשלימה.

